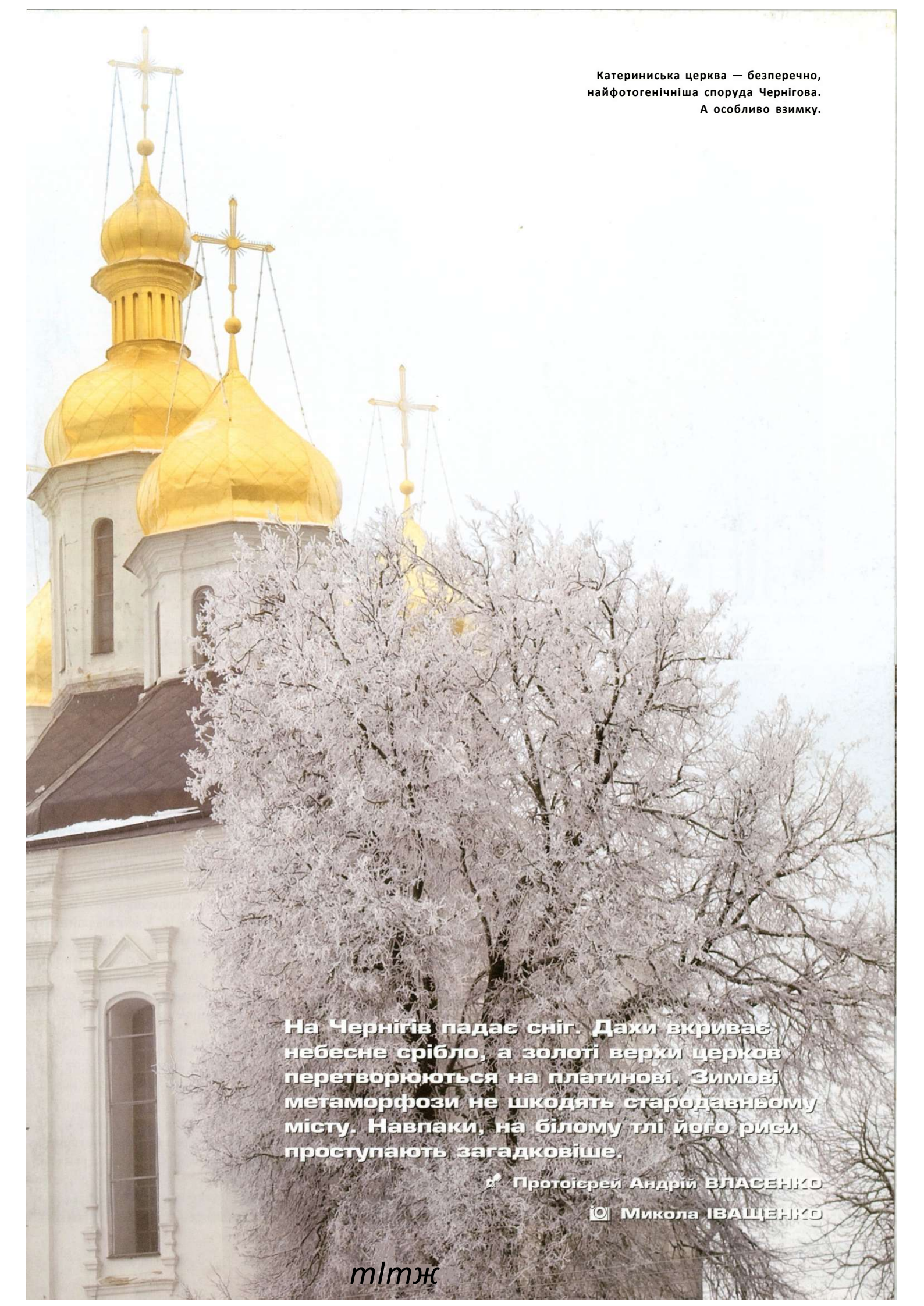




Біле на **ЧЕРНІГІВ**
ЗОЛОТОМУ



Катериниська церква — безперечно,
найфотогенічніша споруда Чернігова.
А особливо взимку.

На Чернігів падає сніг. Дахи вкриває
небесне срібло, а золоті верхи церков
перетворюються на платинові. Зимові
метаморфози не шкодять стародавньому
місту. Навпаки, на білому тлі його риси
проступають загадковіше.

✙ Протоієрей Андрій ВЛАСЕНКО

© Микола ІВАЩЕНКО



Борисоглібський собор — храм-усипальня чернігівських князів.

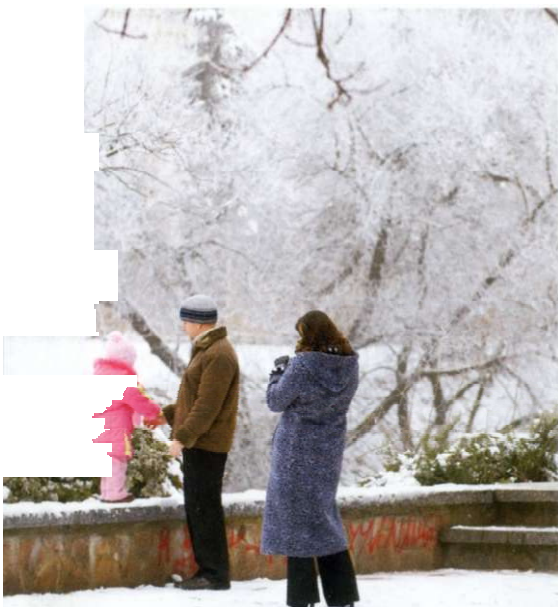
Чернігів — місто унікальне і навіть чудесне як на початок XXI століття. Його дивовижні храми досі не затулені хмарочосами. Його романтичні парки ще не сплюндровані двірниками-гербофобами. Його врівноважені мешканці досі не розчаровані холодними батареями...

Зворотна перспектива

Хоча перша письмова згадка про Чернігів належить до 907 року, все почалося значно давніше. Навіть неісторикові це легко відчуті біля Чорної могили заввишки з триповерхівку, де, за переказом, поховали князя Чорного, легендарного отця-засновника міста. Позаяк курган розкопали ще за котрогось царя, всі знахідки доправили до Москви, в Історичний музей. Найціннішими визнані срібні окуття двох ритуальних турячих рогів-ритонів IX—X століть. На одному з них майстер-карбувальник примудрився художньо опрацювати місцеву легенду про хорошу дівчину Настю, яка разом із чарівним круком перемагає поганця Кошія Безсмертного.

Цим перемоги чернігівців тільки почалися. Найзвитяжнішим вояком серед синів Володимира Великого виявився князь Мстислав Тмутараканський, прозваний Хоробрим, який виборів усе неосяжне лівобережжя Київської Русі зі столицею в Чернігові.

Хоробрий випередив братів не лише на ратному полі. 1033 року в чернігівському дитинці, на пагорбі над Десною, Мстислав заклав Спаський собор. Коли за три літа князь, «занедужавши на ловах», несподівано помер, будівництво наближалося до завершення. Тому, зважаючи на суперечки навколо датування київської Святої Софії, не виключено, що саме в Чернігові височить найдавніший зі збережених донині храмів східного слов'янства. Саме від тутешнього Спаського собору поширилася традиція називати так церкви й монастирі по всіх руських теренах. (До речі, московська Спаська вежа з курантами — не виняток). Прикро, але від первісного фрескового розпису собору лишилися тільки жалюгідні сліди. Останній



великий фрагмент — образ святої Теклі — загинув у вирі Другої світової війни. І тільки зі старого фото дивиться, краючи нам серце, прекрасна сучасниця Мстислава із ніжним овалом обличчя, соковитими вустами, великими очима...

У Чернігові розташована ще одна унікальна пам'ятка XI століття. На південному схилі Болдиних гір скромненько прихилився старовинний Іллінський монастир. Найдавніша його частина — Антонієві печери з трьома підземними церквами. Започатковані вони так само, як і Києво-Печерські, преподобним Антонієм — основоположником чернецтва на Русі. Проте зовсім не схожі ані на українські, ані на іноземні аналоги. Печерні храми тут — найвищі у Європі, до восьми з половиною метрів заввишки! А ще їм притаманна не-

звичайна акустика із кількесекундною реверберацією, завдяки чому один вправний співак може заступити цілий хор! Науковці й досі не второпали, як таке можливо. Натомість чернігівським монахам секрет феномена відомий здавна. «Нехай буде тобі по вірі твоїй»...

Політ у Небеса

Подвижники заривалися в землю, аби здійснитися в Небо. Звичайні грішники йшли іншим шляхом: у XII столітті Чернігів прикрасили церкви, що правили за взірць і Києву, і далеко за межами метрополії — Смоленську і Гродно, Полоцьку і Новгороду Великому.

Борисоглібський собор у тому ж дитинці лаконічний і ясний, як кристал. За тодішньою європейською модою його оздо-

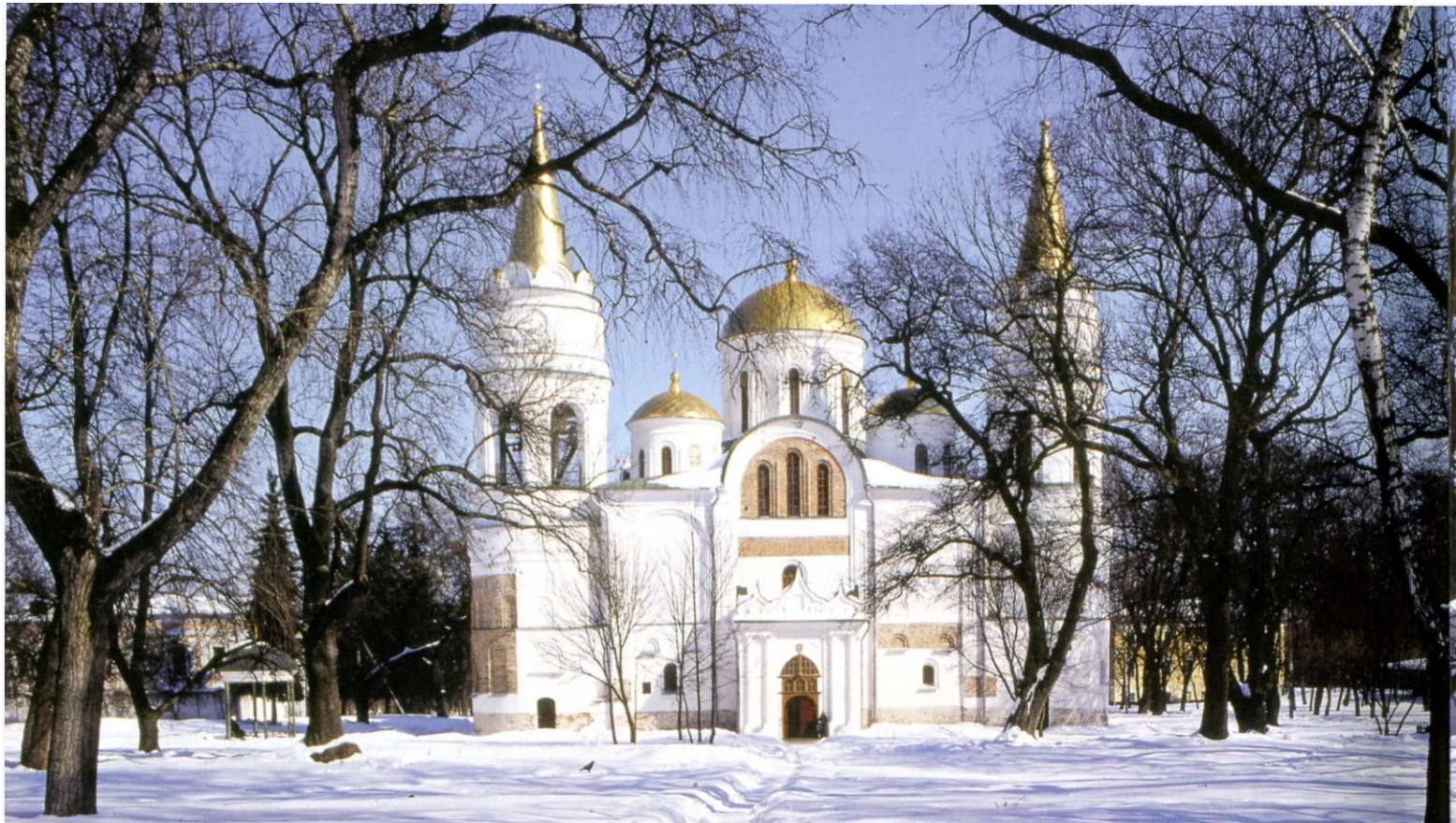


Чавунні ліхтарі у парку дитинця потрапили у сьогодення з XIX століття...

Зважаючи на суперечки навколо датування Софії Київської, не виключено, що саме в Чернігові височить найдавніший храм усього східного слов'янства.

... А ось гармати всіх калібрів на славнозвісному Валу значно давніші: серед них є навіть трофеї звитяжних козаків Чернігівського полку.





Влітку крізь листя такого не побачиш: Спаський собор у всій красі.

Срібні царські врата
з Борисоглібського собору.



На замовлення і за ескізом гетьмана-мистецтвознавця Івана Мазепи зі срібного язичницького ідола виготовили високохудожні царські врата.

були різьбленими білокам'яними капітелями у так званому «звіриному» стилі, який згодом завдяки чернігівським і галицьким зодчим особливо розквітнув у Володимиро-Суздальському князівстві. Слід визнати, що фантастичні чудовиська на стінах православного храму вписались у християнський контекст значно ліпше, ніж химери Нотр-Дам де Парі. Натомість срібний язичницький ідол, знайдений наприкінці XVII століття при впорядкуванні території сусіднього із собором навчального закладу — Чернігівського колегіуму, нікуди не вписувався за визначенням. Тож на замовлення і за ескізом гетьмана-мистецтвознавця Івана Мазепи майстри із Данцига (Гданська) виготовили з того ідола високохудожні царські врата, які й нині можна побачити у Борисоглібському храмі.

Навпроти Чорної могили виріс Слєцький монастир. Його назва походить від ялини, на гілках якої тому ж Антонію Печерському явилась ікона Пресвятої Богородиці. То була визначна подія в духовній історії Чернігова. Недаремно і монастирський Успенський собор, збудований на такому святому місці, так удався своїм творцям. Видовжені вікна й гладь білих стін, досконалі пропорції та бездоганна композиція створюють враження небувалої піднесеності, майже крилатого ширяння. Таким храм достояв до другої половини XVI століття, коли зазнав вдалого оновлення в новому ренесансно-бароковому дусі.

П'ятницька церква на торговиці в центрі сучасного міста присвячена мучениці Параскеві — покровительці шлюбу і чесної торгівлі. Цей невеликий однобаний храм, зведений видатним зодчим Петром Милонегом на самому



ми й формами. Все відбувалося блискучо і просто: вчорашні козаки на ранок ставали непереможними полководцями, а безіменні сільські богомази — геніальними митцями світового рівня.

Дух бароко витас над Черніговом. Окрім древніх храмів, вбраних у барокові ризи, тут красуються й оригінальні споруди. Цікаво, що всі вони створені лише за сторіччя: від велично-малювничого Троїцького монастиря (1670-ті роки) до Воскресенської церкви архітектора Івана Григоровича-Барського (1772 рік). Кольорів небагато: білі стіни, зелені чи сірі покрівлі й золоті куполи. Уся енергія втілилась у несподівані лінії та примхливі обриси. Є і нюанси: на відміну від київської архітектурної школи, в чернігівській не застосовували ліплених орнаментів, зберігаючи любов до суворішого цегляного декору.

На східній околиці Дитинця зберігся житловий будинок полковника Якова Лизогуба (згодом — Полкова канцелярія), споруджений наприкінці XVII століття. Безперечно, це найкращий у цілій Україні зразок барокової цивільної архітектури. У ті часи можновладці жили просто: всередині споруда нагадує звичайну хату



Закладна табличка Чернігівського колегіуму з гербом гетьмана Івана Мазепи...

...І сам навчальний заклад на повен зріст: тепер у ньому розмістився чудовий Музей української ікони.

початку такого трагічного для Руси-України XIII століття, відкрив нову сторінку в національному храмобудівництві. Статика кубічного простору поступилася динаміці Божественної вертикалі. Недарма здалеку П'ятницька нагадує ракету, спрямовану в неосяжність духовного Всесвіту. Три концентричні уступи арок-закомар, що сполучають основний об'єм храму з основою купола, — ну точнісінько ступені космічного корабля! Звісно, не всім подобався цей нестримний політ. Безліч орд — від монголо-татарської до більшовицької — намагалися його перервати. Та не вдалося: не дозволив Найголовніший Конструктор.

На хвилях бароко

Мудро сказав поет про те, що люди, роки і народи десь зникають назавжди, наче струмені води... Але стиль бароко здійснив неможливе: зафіксував непевні хвилі життєвого моря у камені та дереві, на полотні й сторінках книг. Та що там артефакти — здається, навіть люди барокової епохи (в Україні це XVI—XVIII століття) були зовсім інакшими, ніж у попередні чи пізніші віки. Естетика прекрасної бурі пронизала життя наскрізь, і воно заграло всіма мислимими та немислимими барва-





Іллінський монастир. Між храмом і дзвіницею — майже п'ять століть (XII—XVIII).

КИЯНАМ ЩАСТИТЬ

Найпростіше доїхати з Києва до Чернігова автобусом від кінцевої станції метро — «Лісової». На авто теж просто: якихось 140 кілометрів — і ви у зовсім іншому світі.

Найкращі пейзажі міста відкриються одразу за Десною. Та й потім не відірветесь від фотоапарата.

Особливі краєвиди відкриваються із давнього Валу в дитинці та з Болдиних гір.

А на прощання неодмінно підійміться на дзвіницю Троїцького монастиря: Чернігів прекрасний у будь-яку погоду. Навіть у густий туман і сніг.

Капітелі Борисоглібського собору — авангард XII століття.



на дві половини, нехай і з більшою кількістю світлиць. А ось зовні будинок вражає пластичним багатством — найрізноманітнішими пілястрами, фронтончиками, листвами, одвірками... Як то кажуть, усе для людей!

На кошти Лизогубової родини створено і найромантичнішу церкву Чернігова — Катерининську (1715 рік). Вона найперша зустрічає кожного, хто в'їжджає у місто з боку столяного града Києва. Дуже важко віднайти споруду більш українську за духом і стилем. Тож молитви, які возносяться у храмі до Всевишнього, не випадково звучать рідною мовою...

Згаданий уже раніше колегіум (1700 рік) відомий і незвичною архітектурою, і дивовижними настінними керамічними рельєфами, на яких зображено Спасителя і Богородицю. Скільки доброти і любові заклав невідомий майстер у ці шматочки обпаленої глини! А своїй появі шедеври завдячують тому ж вікопомному Мазепі. Про це свідчить закладна керамічна дошка з гербом найшедршого українського мецената, знайдена при ремонті будівлі у 1953 році. Дивно, але нащадки чомусь знешкодили цю «націоналістичну бомбу сповільненої дії», заховавши у запасниках Музею української ікони. Сподівалися на кращі часи? І ось вони начебто настали, і бронзовий гетьман знову дивиться на свій неповторний Чернігів...

Парк українського модерну

Зимовий парк — видовище печальне, але повчальне. Оголена падолистом природа не приховує жодного ганджу, однак пропонує простір для фантазії та творчості. Так само з архітектурою. Справжнє обличчя міста можна роздивитися тільки за душевної рівноваги, не дратуючись на дешевий грим бетонно-асфальтових нетрів. І тоді за звичайним перехрестям відкриється «звичайне диво».

Виявляється, Чернігів може зачарувати не лише домонгольськими церквами і бароковими дивами. Після довгого XIX століття із класичними балзамінами та геранню на підвіконнях дерев'яних будиночків місто отримало кілька яскравих і незвичних споруд, сповнених світлого пафосу золотого козацького віку. Стиль, у якому їх збудували, отримав назву українського модерну (УМ). Але йшлося не лише про ностальгію за героїчним минулим: узявши на озброєння куте залізо, поліхромну майоліку, хвилясте скло і шорстке дерево, модерн вирвався у далеке й прекрасне майбутнє. Не дивно, що три з чотирьох пам'яток чернігівського УМ присвячені дітям: усе найкраще їм належало не лише в «епоху історичного матеріалізму».

Будинок Чернігівського міського училища імені Гоголя (1911 рік) вражає зухвалими фронтонами, різними для кожної сторони світу. На-

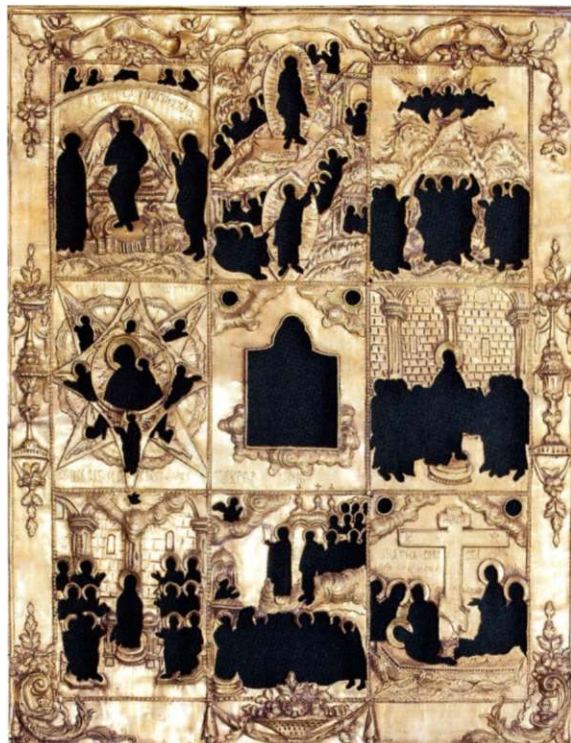
віть сам Микола Васильович не зміг би вигадати чогось фантастичнішого за цю веселеньку споруду. Але однояменну вулицю, на якій розташоване екзотичне училище, треба ще ой як пошукати. Містика та й годі!

Натомість народна школа на проспекті Миру (1912 рік) сама впадає в око. Малинава, як козацький прапор, вона кличе до себе всіх болящих і недужих славного Чернігова: нині тут розмістився Інститут фізичних методів виховання (тобто, даруйте, лікування) імені тов. Воробського. Так і написано, слово честі!

А ось майже фортечні стіни дворянського і селянського поземельного банку (1910 рік), що височить на тому ж проспекті, давно не бачили ані дворян, ані селян. Тільки якісь похмурі пролетарі час від часу прошмигують під гранчатою аркою (нині тут бібліотека), нітрохи не переймаючись ані радісним сонечком, ані несподіваними ананасами на фасаді будівлі. Звісно, майоліковими. Очевидно, сто років тому ці шишкоподібні фрукти теж були ознакою добробуту. Кредитні ананаси — в масі!

Остання, вона ж і перша (хронологічно) розУмна прикмета Чернігова — реальне училище на вулиці Горького (1902 рік). У принципі, крім триколірного наверхника ганку (причому кольори якісь проімперські — біло-синьо-червоні), — нічого особливого, але... Ось вам несподіване відкриття: це зроблено спеціально, аби відволікти увагу спецслужб од вікон другого ярусу, рами яких майже ідентичні нашому славному гербу-тризубу! Так добро перемагає зло, а світло — темряву.

Ще не вмерла Україна! І Чернігів разом із нею. Приїжджайте — переконастесь. •



Срібний оклад ікони —
нині музейний експонат.

Печерні храми тут — найвищі у Європі. А ЩЕ їм властива незвичайна акустика, завдяки якій один вправний співак може заступити цілий хор.

Уам яниця Якова Лизогуба,
шедевр українського бароко.

